

najbogatijih srednjovjekovnih lokaliteta. Isto tako, ona postaje nezaobilazna literatura u daljnjim istraživanjima tisućljetne prošlosti Bribira.

Zoran LADIĆ

SENJSKI USKOCI

(Catherine Wendy BRACEWELL, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., 319 str.)

U izdanju zagrebačke izdavačke kuće "Barbat" objavljena je 1997. godine knjiga *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću* autorice Catherine Wendy Bracewell, profesorice na školi slavenskih i istočnoeuropskih studija Sveučilišta u Londonu, zapravo prijevod djela *The Uskoks of Senj: Piracy, Banditry and Holy War in the Sixteenth-century Adriatic* koje je objavljeno još 1992. godine u izdanju Cornell University Press. Riječ je o monografskoj obradi uskočke problematike sa stajališta socijalnohistorijskog pristupa temi. Knjigu se preveli Nenad Popović i Mario Rossini, a predgovor hrvatskom izdanju napisao je prof. dr. Ivo Banac.

Povijest senjskih uskoka obrađena je u ovoj knjizi u devet poglavlja. Nakon zahvala i napomena glede konvencija i kratica, u prvom, uvodnom poglavlju (str. 3-20) autorica ukratko predstavlja senjske uskoke na razmeđu triju carstava (Habsburška monarhija, Venecija i Osmansko carstvo) na istočnoj obali Jadrana i u njezinom zaleđu u 16. stoljeću, tj. daje tematsko određenje uskočke problematike u prostoru i vremenu, analizira različite moguće pristupe u njezinom proučavanju i interpretaciji, a osvrće se i na izvore za povijest senjskih uskoka.

Drugo je poglavlje (str. 21-52) posvećeno smještanju uskokâ u kontekst pograničnog svijeta u dodirnom prostoru podijeljenog kršćanstva i islama u 16. stoljeću. Turska su osvajanja u 15. i 16. stoljeću dovela do izgradnje pograničnih obrambenih sustava u tom prostoru iz kojih se razvila Vojna krajina. Stalni sukobi na granicama i oko njih predstavljali su osnovu, među ostalim, i za pojavu uskokâ. Autorica analizira učinak osmanske invazije, rasvjetljuje sukobe i zajedništva na granicama te prikazuje pogranične vojne sustave i posebno ulogu Klisa i Senja (važna uskočka središta) u Vojnoj krajini do sredine 16. stoljeća. Nasuprot tradicionalnom uvjerenju o početku povijesti senjskih uskoka padom utvrde Klis 1537. godine, ona ukazuje na postojanje elemenata uskočkog djelovanja u Senju već od 1520-ih godina.

U trećem poglavlju (str. 53-87) autorica se bavi podrijetlom i brojnošću uskokâ i posebno motivima, odnosno razlozima zašto je netko htio (ili morao) postati uskokom. Ti su motivi, sudeći prema knjizi, bili doista brojni i različiti. Unatoč stalnoj diferencijaciji između starih Senjana i došljakâ (uglavnom osnova za novačenje uskokâ), ni prvi nisu bili bez ikakva učešća u uskočkom ratovanju tijekom 16. stoljeća. Uskocima su, nadalje, pristupali izbjeglice pred ratom i bjegunci pred turskom tiranijom ali i bjegunci s mletačkog teritorija, demobilizirani vojnici i mornari, razni prijestupnici, pustolovi i svi oni kojima se uskočki način života iz raznih razloga mogao činiti primamljivim.

“Ekonomija pljačke” naslov je četvrtog poglavlja (str. 89-118). U njemu autorica iznosi tezu o pljački kao osnovi senjskog gospodarstva u 16. stoljeću, bilo zbog neredovitih isplata i potpore Vojnoj krajini pa stoga i nestašica raznih vrsta, bilo pak zbog potrebe za plijenom ili drugih razloga. Predmetom uskočke pljačke bila je u prvom redu stoka, zatim zarobljenici itd. Važan cilj pljačkaša bili su i trgovački putovi, a jedan od izvora prihoda u tim relacijama bile su i razne vrste danka za zaštitu od pljačkaških prepada senjskih uskoka. Pljačkalo se uglavnom po osmanskoj Lici, hercegovačkom zaleđu (posebice područja iza dubrovačkog teritorija) i u vodama Jadrana. Tada je čak i trgovina (tradicionalno važna grana senjskog gospodarstva) bila u funkciji pljačke, jer “što je piratstvo doli robna razmjena, ali silom umjesto kupovinom?” (str. 111).

U petom poglavlju (str. 119-154) pod naslovom “Vojna vlast i prepadi” autorica ponajprije upućuje na trodjelnu strukturu tadašnjega senjskog žiteljstva (starosjedioci, plaćeni uskoci i venturini). Potom analizira odnos između građana Senja i uskokâ te raščlanjuje tijelo uskočke organizacije koje su, po njoj, činili venturini i stipendisti. Za razliku od uskokâ kao graničarskih neredovnih postrojba iz Senja, prvi su bili uskoci bez plaćene službe u senjskom garnizonu, odnosno vojni najamnici (to nisu bili samo prebjezi iz Mletačke Dalmacije), a drugi uskoci s plaćenom službom u senjskom garnizonu. Pored uskočkih zapovjednika, proizašlih iz reda samih uskoka, postojali su i senjski kapetani kao dužnosnici Vojne krajine u Senju. Nakon te diferencijacije analizira se na poslijetku odnos Habsburgovaca i uprave Vojne krajine, odnosno vojne vlasti spram uskokâ i njezinih prepada.

Pljačka se, po autorici, opravdavala uskočkim kodeksom časti. “Ideji ‘predzida kršćanstva’, kao vodilji svoga djelovanja, uskoci su dodali i druge elemente, osobito zaokupljenost čašću.” (str. 162) U tom kontekstu analiziraju se u šestom poglavlju (str. 155-173) uskoci kao “predzidè kršćanstva”, čast i osveta te solidarnost i sukob, zapravo mentalitet i ideologija uskočke organizacije.

U sedmom se poglavlju (str. 175-232), u kontekstu uskočkog kodeksa časti (naravno i prakse), analiziraju odnosi uskokâ prema poganima (Osmanlije), osmanskim kršćanima, kršćanskim susjedima (Venecija i Dubrovnik), trgovcima i gradovima te seoskom stanovništvu Dalmacije. Svi su oni, u većoj ili manjoj mjeri, trpjeli od uskočkih prepada. Stradavale su čak i papinske lade. Da su saveznici uskokâ mogli, ovisno o situaciji, biti ujedno i njihove žrtve, pokazuje se bjelodano, ponaosob na primjeru odnosa seoskog stanovništva Dalmacije prema uskocima i obrnuto.

Osmo je poglavlje (str. 233-281) posvećeno posljednjim desetljećima uskočkog djelovanja. Od druge polovice 16. stoljeća pogoršavaju se odnosi uskokâ s Venecijom, a spor oko njih narušava i habsburško-mletačke odnose. Nakon niza sukoba s Venecijom (osobito krajem 16. stoljeća) Dvorsko ratno vijeće u Grazu 1600. godine šalje povjerenika Josipa Rabattu u Senj sa zadaćom provedbe preobrazbe uskočke organizacije. Rabatta je postigao sporazum s Mlecima o ograničavanju uskočkih aktivnosti, ali su ga u prosincu 1601. godine uskoci ubili. Pitanje ograničavanja uskočkih prepada bilo je prožeto brojnim nesuglasticama, a nakon mira u Zsitva-Toroku 1606. godine, kojim je okončan habsburško-turski dugi rat (1593.-1606.) i zabranjena uzajamna pljačka, uskoci dolaze u sukob s Dvorskim ratnim vijećem. Unatoč

potpori naroda uskočko se djelovanje početkom 17. stoljeća nastojanjem viših čimbenika bližilo kraju. Naredbom Vojne krajine 1612. godine znameniti uskočki vojvoda Ivan Vlatković ("Senjanin Ivo") osuđen je na smrt i pogubljen. Bio je to kraj neovisnih vojvoda, a uskoro je došlo i do rata s Venecijom kojim je sudbina senjskih uskoka bila definitivno zapečaćena.

U posljednjem, devetom poglavlju (str. 283-296) autorica se bavi raseljavanjem, odnosno raspršivanjem uskokâ. Naime, nakon gradiškog (ili uskočkog) rata između Ferdinanda Štajerskog i Venecije (1615.-1617.) i Madridskog sporazuma (1617.), zajedničko je habsburško-mletačko povjerenstvo protjeralo uskoke iz Senja i to je bio njihov kraj.

Na kraju knjige, uredno popraćene bilješkama, nalaze se dva dodatka: kronologija (str. 297-298) i glosarij (str. 299-300), zatim bibliografija (str. 301-313) i kazalo (str. 315-319).

U analizi uskočke problematike autorica se ne zadovoljava samo njezinim vanjskim manifestacijama nego nastoji dokumentirano proniknuti i u bit uskočkog svijeta, njegov prepoznatljiv *milieu* i životnu zbilju u kontekstu širih kretanja u prostoru i vremenu. "U cijeloj je knjizi naglasak stavljen na socijalne, ekonomske i političke činjenice koje su stvorile uskoke, te na način na koji su ti ljudi reagirali na probelme s kojima su se suočavali." (str. 17) Kako minucioznom prikazom povijesti senjskih uskoka tako i ponuđenom interpretacijom iste, ovo je djelo vrijedan prilog hrvatskoj historiografiji i poznavanju uskočke problematike u nas i u svijetu.

Uvriježenoj predodžbi senjskih uskoka u kontekstu otpora vanjskim čimbenicima u 16. stoljeću autorica pretpostavlja interpretaciju uskokâ sa stajališta njihove istovremene gusarske, pljačkaške svakodnevice. Uskoci nisu dakle, po njoj, prepoznatljivi samo kao integralni dio "svetog rata", ponajprije u kontekstu *antemurale Christianitatis*, nego ih se ujedno treba promatrati, možda čak i mnogo više, u kontekstu pojavnosti gusarskog, odnosno razbojničkog tipa na Jadranu u 16. stoljeću. To dvojstvo uskočkog karaktera, zapravo njihova drugotnost, njihov *alter ego*, nije samo gledište mahom izvorâ antiuskočke provenijencije nego ujedno i na izvorima različitih provenijencija utemeljena suvremena recepcija njihove prošlosti, a slijedom toga i povijesna ocjena koju nam, na osnovi autoričine uravnotežene znanstvene analize, pruža knjiga koja je pred nama. "Ona predočava jedan svijet uronjen u svakodnevicu sukoba, sa svim svojim običajima i ritualnim aspektima - svijet koji je prizemnio konflikte velikih sustava i učinio ih našim, domaćim." (Ivo Banac u "Predgovoru hrvatskom izdanju")

Naravno, o nekim aspektima uskočke ovijesti koje ova knjiga apostrofira (je li npr. smještanje uskokâ u kontekst jadranskog gusarstva i razbojništva najsretnije odabrano rješenje?), o stanovitim terminološkim određenjima (je li npr. izričaj "razbojništvo" najprikladniji kao kvalifikacija zbivanja različitih dimenzija u jadranskom obzorju 16. stoljeća?) i sl. moglo bi se diskutirati, ali ta i druga moguća pitanja ne mogu ipak bitno umanjiti sadržajnu vrijednost knjige kao svojevrsne legitimacije senjskih uskoka u svjetskoj historiografiji niti se može poreći kreativan historiografski prinos koji je njome, uzevši u cjelini, nesumnjivo ostvaren. U tome se ujedno ogleda i hvalevrijedan prevodilačko-izdavački pothvat kojim je njezina obavijesna dimenzija učinjena dostupnijom hrvatskom kulturnom krugu u svoj njegovoj cjelokupnosti.

Djelo Wendy Bracewell, može se na kraju zaključiti, predstavlja domaćoj znanstvenoj javnosti, nema sumnje, dovoljno inspirativan poticaj i za njegovo vrednovanje i za daljnju inovativnost u promišljanju uskočke sastavnice hrvatske povijesti a, sudeći po zanimljivosti teme, ono će naći svoje mjesto i u spektru interesa najšireg hrvatskog čitateljstva.

Željko HOLJEVAC

ZOV DALMACIJE

(Krešimir ČVRLJAK, *Duh, um i zov Dalmacije*, Šibenik-Skradin, 1996, Ogranak MH u Šibeniku-Ogranak MH u Skradinu, str. 307)

Poslije knjige *Znameniti putnici u Skradinu i na Krki* autor nam podaruje novu pod naslovom *Duh, um i zov Dalmacije*, uz skrb Ogranaka MH u Šibeniku i Skradinu. U njoj autor preko biografija nekih polihistora, filozofa, kulturnih pisaca, putopisaca i prirodoslovaca nastoji ponovo otkriti čitatelju prilike svoga zavičaja (Skradina). Naime, on nastoji od zaborava otrgnuti neke zaslužne osobe vezane na neki način za Skradin, predočujući nam njihove životopise, poznanstva i veze. Time zapravo posvjedočuje duhovne veze jadranske Hrvatske s njenim ostalim kulturnim središtima.

Najprije predstavlja tršćanskoga humanista Raffaela Zovenzonija (1434.-1485.) koji je neko doba djelovao u Šibeniku. Pri tomu nas upoznaje s njegovim, što je za nas najznačajnije, svezama s Jurjem Šižgorićem i njihovom duhovnom pobratimstvu. Jednako tako je značajno znati da je pjesnik Zovenzoni, jamačno, bio učiteljem u nekakvoj školi u Šibeniku, kakva je postojala ondje i prije. Autor potanko prati kulturna zbivanja u tom gradu, što u neku ruku predstavlja humanističke sveze Šibenika i Istre. Nastavlja pričati o humanistu, polihistoru i filozofu Ivanu Polikarpu Severitanu Barbuli Šibenčaninu (147_-?), razmatrajući njegov komentar distiha o moralu, inače pogrešno pripisanih Seneki. Podrobno raščlanjuje Barbulin komentar i zaključuje da oni zapravo pripadaju Dioniziju Katonu. Jednako uvelike upotpunjuje naše spoznaje o tom šibenskom humanistu i filozofu. Sljedeći prilog posvećen je padovanskom humanistu Paladiju Foscu (1493.-1520.) koji je obnašao razna zanimanja, a nama je zanimljiv stoga što je boravio i radio u Dalmaciji: učiteljevaio u Zadru, putovao duž naše obale, posjetio neke gradove i o tome ostavio iscrpno povijesno-putopisno djelo (*De situ orae Illyricae*), sve na temelju vlastitih zapažanja. Stoga je ono to važnije za nas, jer ga je pisao jedan od onih rijetkih koji je Dalmaciju donekle približio Europi.

U prilogu "Privid stvarnosti ili stvarnost privida u Zoranićevu putovanju" autor raspravlja o tome jesu li njegove *Planine* plod prividnog putovanja i stvarnih zapisa, te zaključuje da je ono bilo doista privid, maštovit putopis, u kojem je bilo mjesta za Skradin i Krku. Peto poglavlje posvećeno je skradinskom humanistu Ivanu Pridojeviću i njegovu odnosu spram Trogiru. Postavivši tezu o sličnosti sudbinâ Skradina i Trogira autor nastoji objasniti povezanost Pridojevića sa znamenitim Trogiranima, kojih životi i djelatnost zaslužuju